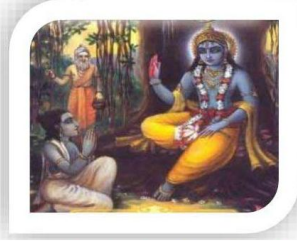

श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG- 11.29 षष्ठः सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्रीकृष्ण तैयार ।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार ॥

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम् ।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्

नामसंक्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम् ।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

एकोनत्रिंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच

सुदुश्चरामिमां(म्) मन्ये, योगचर्यामनात्मनः ।

यथां(ञ्)जसा पुमान् सिद्ध्येत्, तन्मे ब्रूह्यं(ञ्)जसाच्युत ॥ 1 ॥

उद्धव म्हणाला - हे अच्युता ! मन ज्याच्या ताब्यात नाही, त्याच्यासाठी ही योगसाधना करणे अतिशय अवघड आहे, असे मला वाटते. म्हणून आपण जेणे करून माणूस सहजपणे परमपद प्राप्त करू शकेल, असा सोपा उपाय मला सांगा. (१)

प्रायशः(फ) पुण्डरीकाक्ष, युं(ज)जैन्तो योगिनो मनः ।

विषीदन्त्यसमाधानान्- मनोनिग्रहकर्षिताः ॥ 2 ॥

हे कमलनयना ! बहुतेक योगी जेव्हा आपले मन एकाग्र करू लागतात, तेव्हा वारंवार प्रयत्न करूनही मन वश न झाल्यामुळे खिन्न होतात. त्यांना मनोनिग्रहाचे कष्ट तेवढे होतात. (२)

अथात आनन्ददुग्धं(म) पदाम्बुजं(म),

हं(म)साः(श) श्रयेरन्नरविन्दलोचन ।

सुखं(न) नु विश्वेश्वर योगकर्मभिस्-

त्वेन्माययामी विहता न मानिनः ॥ 3 ॥

हे कमलनयना ! हे विश्वेश्वरा ! म्हणूनच सारासार विचार करणारे भक्त आनंदाचा वर्षाव करणाऱ्या आपल्या चरणकमलांचा आनंदाने आश्रय घेतात. परंतु जे योग-कर्मांनीच सिद्धी मिळवू इच्छितात, अशा अहंकारी लोकांची बुद्धी आपल्या मायेने भ्रष्ट झाल्यामुळे ते आपल्या चरणकमलांचा आश्रय घेत नाहीत. (३)

किं(ज) चित्रमच्युत तवैतदशेषबन्धो,

दासेष्वनन्यशरणेषु यदात्मसात्त्वम् ।

योऽरोचयत् सह मृगैः(स) स्वयमीश्वराणां(म)

श्रीमत्किरीटतटपीडितपादपीठः ॥ 4 ॥

हे अच्युता ! आपण सर्वांचे बंधू आहात. आपण आपल्या अनन्य शरणागत भक्तांच्या अधीन होता, यात काय आश्चर्य ! ब्रह्मदेव इत्यादी लोकपाल, ज्यांनी चरणकमल ठेवलेल्या चौरंगावर आपले दिव्य मुकुट घासतात, तेच आपण रामावतारामध्ये वानरांबरोबर मित्राप्रमाणे वागलात ! (४)

तं(म) त्वाखिलात्मदयितेश्वरमाश्रितानां(म),

सर्वार्थदं(म) स्वकृतविद् विसृजेत को नु ।

को वा भजेत् किमपि विस्मृतयेऽनु भूत्यै,

किं(वँ) वा भवेन्न तव पादरजोजुषां(न) नः ॥ 5 ॥

हे प्रभो ! आपण सर्वांचे प्रियतम स्वामी आणि आत्मा आहात. शरणागतांना सर्वस्व देणारे आहात. आपण भक्तांसाठी जे केले, ते जाणणारा कोण बरे आपल्याला सोडील ? तसेच आपला विसर पाडणाऱ्या विषयसुखांच्या मागे कोण लागेल ? आपल्या चरणकमलांच्या धुळीचे उपासक असणाऱ्या आम्हांला दुर्लभ असे काय आहे बरे ? (५)

नैवोपयन्त्यपचितिं(ङ्) कवयंस्तवेशं,
ब्रह्मायुषापि कृतमृद्भमुदः(स्) स्मरन्तः ।
योऽन्तर्बहिस्तनुभृतामशुभं(वँ) विधुन्वन्-
नाचार्यचैत्यवपुषा स्वगतिं(वँ) व्यनक्ति ॥ 6 ॥

हे ईश्वरा ! आपण केलेल्या उपकारांचे स्मरण होऊन अधिकाधिक आनंदित होणारे आत्मज्ञानी ब्रह्मदेवाचे आयुष्य जरी त्यांना मिळाले, तरीसुद्धा ते आपल्या उपकारांची परतफेड करू शकणार नाहीत. जे आपण मनुष्यांच्या अंतरंगात आत्मरूपाने आणि बाहेर आचार्यांच्या रूपाने राहून त्यांचे पाप नाहीसे करता व त्यांच्यापुढे स्वतःला प्रकट करता. (६)

श्रीशुक उवाच

इत्युद्धवेनात्यनुरक्तचेतसा,
पृष्टो जगत्क्रीडनकः(स्) स्वशक्तिभिः ।
गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो,
जगाद संप्रेममनोहरस्मितः ॥ 7 ॥

श्रीशुकदेव म्हणतात - भगवान श्रीकृष्ण ब्रह्मदेव इत्यादी ईश्वरांचे सुद्धा ईश्वर आहेत. तेच आपल्या शक्तींनी ब्रह्मदेव, विष्णू आणि रुद्र यांचे रूप धारण करून जगाची उत्पत्ती, स्थिती, लयरूप खेळ खेळतात. उद्धवाने अत्यंत प्रेमाने भरलेल्या चित्ताने त्यांना असे विचारले, तेव्हा त्यांनी मोहक हसून मोठ्या प्रेमाने सांगण्यास प्रारंभ केला. (७)

श्रीभगवानुवाच

हन्त ते कथयिष्यामि, मम धर्मान् सुमं(ङ्)गलान् ।
या(ञ्)छुद्भयाऽऽचरन् मर्त्यो, मृत्युं(ञ्) जयति दुर्जयम् ॥ 8 ॥

श्रीभगवान म्हणाले - छान ! मी तुला माझे अत्यंत मंगलमय धर्म सांगतो. त्यांचे श्रद्धापूर्वक आचरण केल्याने मनुष्य जिंकण्यास अत्यंत कठीण अशा संसाररूप मृत्यूला सहज जिंकून घेतो. (८)

कुर्यात् सर्वाणि कर्माणि, मदर्थ(म्) शनकैः(स्) स्मरन् ।

मय्यर्पितमनश्चित्तो, मद्भ्रमात्ममनोरतिः ॥ 9 ॥

मनुष्याने आपली सगळी कर्मे माझ्यासाठीच करावीत आणि ती करतवेळी माझे स्मरण करण्याचा अभ्यास हळू हळू वाढवावा. त्यामुळे त्याचे मन आणि चित्त मला समर्पित होऊन जाईल आणि त्याचे मन व आत्मा माझ्याच धर्मांमध्ये रममाण होतील. (९)

देशान् पुण्यानाश्रयेत, मद्भक्तैः(स्) साधुभिः(श्) श्रितान् ।

देवासुरमनुष्येषु, मद्भक्ताचरितानि च ॥ 10 ॥

साधुजन ज्या पवित्र ठिकाणी निवास करीत असतील, तेथेच माझ्या भक्तजनांनी राहावे आणि देवता, असुर, किंवा मनुष्यांपैकी जे माझे भक्त असतील, त्यांच्या आचरणाचे अनुकरण करावे. (१०)

पृथक् संत्रेण वा मह्यं(म्), पर्वयात्रामहोत्सवान् ।

कारयेद् गीतनृत्याद्यैर्- महाराजविभूतिभिः ॥ 11 ॥

पर्वकाळ, यात्रा आणि महोत्सवांचे वेळी सर्वांबरोबर किंवा एकट्याने नृत्य, गायन, वाद्ये इत्यादींनी महाराजांना शोभून दिसतील, अशा थाटामाटात माझी यात्रा इत्यादी महोत्सव करावेत. (११)

मामेव सर्वभूतेषु, बहिरन्तरपावृतम् ।

ईक्षेतात्मनि चात्मानं(यँ), यथा खममलाशयः ॥ 12 ॥

अंतःकरण शुद्ध करून माणसाने आकाशासारख्या आतबाहेर परिपूर्ण तसेच आवरणशून्य अशा मला-परमात्म्यालाच सर्व प्राण्यांमध्ये आणि आपल्यातही असल्याचे पाहावे. (१२)

इति सर्वाणि भूतानि, मद्भावेन महाद्युते ।

सभाजयन् मन्यमानो, ज्ञानं(ङ्) केवलमाश्रितः ॥ 13 ॥

ब्राह्मणे पुल्कसे स्तेने, ब्रह्मण्येऽर्के स्फुलिं(ङ्)गके ।

अक्रूरे क्रूरके चैव, समदृक् पण्डितो मतः ॥ 14 ॥

हे निर्मलबुद्धी उद्धवा ! जो फक्त ह्याच ज्ञानदृष्टीने सर्वांना माझेच स्वरूप मानून त्यांचा आदर करतो, त्याप्रमाणे ब्राह्मण व चांडाळ, चोर व ब्राह्मणभक्त, सूर्य व ठिणगी तसेच कृपाळू आणि क्रूर अशा सर्व ठिकाणी समान दृष्टी ठेवतो, त्यालाच खरा ज्ञानी समजले पाहिजे. (१३-१४)

नरेष्वभीक्षणं(म्) मँद्भावं(म्), पुं(म्)सो भावयतोऽचिरात् ।

स्पर्धासूयातिरँस्काराः(स्), साहं(ङ्)कारा विर्यँन्ति हि ॥ 15 ॥

जेव्हा अशा प्रकारे नेहमी सर्व स्त्री-पुरुषांचे ठिकाणी माझीच भावना केली जाते, तेव्हा थोड्याच दिवसात साधकाच्या चित्तातील स्पर्धा, ईर्ष्या, तिरस्कार आणि अहंकार हे दोष नाहीसे होतात. (१५)

विसँर्ज्यँ स्मयमानान् स्वान्, दृशं(वँ) व्रीडां(ञ्) च दैहिकीम् ।

प्रणमेद् दँण्डवँद् भूमा- वाश्वचाण्डालगोखरम् ॥ 16 ॥

आपलेच लोक आपल्याला हसले, तरी तिकडे लक्ष न देता लोकलज्जा व देहदृष्टी सोडून कुत्रा, चांडाळ, गाय, गाढव इत्यादींना साष्टांग नमस्कार करावा. (१६)

यावत् सर्वेषु भूतेषु, मँद्भावो नोपजायते ।

तावदेवमुपासीत, वाङ्मनः(ख्)कायवृत्तिभिः ॥ 17 ॥

जोपर्यंत सर्व प्राण्यांच्या ठिकाणी माझी भावना निर्माण होत नाही, तोपर्यंत अशा प्रकारे मन, वाणी आणि शरीराच्या सर्व कर्मांनी माझी उपासना करीत राहावे. (१७)

सर्वं(म्) ब्रह्मात्मकं(न्) तँस्य, विँद्ययाऽऽत्ममनीषया ।

परिपँश्यन्नपरमेत्, सर्वतो मुँक्तसं(म्)शयः ॥ 18 ॥

उद्धवा ! जेव्हा अशा प्रकारे सगळीकडे ईश्वरदृष्टी केली जाते, तेव्हा थोड्याच दिवसात त्याला ज्ञान होऊन सर्व काही ब्रह्मस्वरूप दिसू लागते. अशी दृष्टी झाल्यावर सगळे संशय आपोआप नाहीसे होतात. अशा प्रकारे माझा साक्षात्कार करून घेऊन तो संसारातून विरक्त होतो. (१८)

अयं(म्) हि सर्वकँल्पानां(म्), सँधीचीनो मतो मम ।

मँद्भावः(स्) सर्वभूतेषु, मनोवाक्कायवृत्तिभिः ॥ 19 ॥

माझ्या प्राप्तीच्या सर्व साधनांमध्ये सर्वांत श्रेष्ठ साधन मी हेच मानतो की, सर्व चराचरांत मन, वाणी व शरीराच्या सर्व वृत्तींनी माझीच भावना करावी. (१९)

न हं(ङ्)गोपंक्रमे ध्वं(म्)सो, मंद्धर्मस्योद्धवाण्वपि ।

मया व्यवसितः(स्) सैम्यंङ्- निर्गुणत्वादनाशिषः ॥ 20 ॥

हे उद्धवा ! या भागवतधर्माची एकदा सुरुवात केल्यानंतर कोणतेही विघ्न आले, तरी त्यात जराही उणीव राहात नाही. कारण हा धर्म निष्काम व निर्गुण असल्यामुळे मी सर्वोत्तम ठरवला आहे. (२०)

यो यो मयि परे धर्मः(ख्), कल्प्यते निष्फलाय चेत् ।

तदायासो निरर्थः(स्) स्याद्, भयादेरिव सत्तम ॥ 21 ॥

हे उद्धवा ! इतकेच काय, पण भय, शोक इत्यादींमुळे उत्पन्न होणारी पळणे, रडणे, अशी निरर्थक कामे सुद्धा निष्काम भावनेने मला परमात्म्याला समर्पित केली असता ती सुद्धा धर्म ठरतात. (२१)

एषा बुद्धिमतां(म्) बुद्धिर्- मनीषा च मनीषिणाम् ।

यैत् सैत्यमनृतेनेह, मर्त्येनाप्रोति मामृतम् ॥ 22 ॥

असत्य आणि नाशिवंत शरीराने सत्य आणि अमृतस्वरूप अशा मला परमात्म्याला प्राप्त करून घेणे हाच बुद्धिमंतांचा विवेक आणि हेच आत्मज्ञानांचे ज्ञान होय. (२२)

एष तेऽभिहितः(ख्) कृत्स्नो, ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः ।

समासैर्व्यासविधिना, देवानामपि दुर्गमः ॥ 23 ॥

ब्रह्मविद्येचे हे संपूर्ण रहस्य मी थोडक्यात तसेच विस्तारपूर्वक तुला सांगितले. हे रहस्य देवतांना सुद्धा मिळणे अतिशय अवघड आहे. (२३)

अभीक्षणशैस्ते गदितं(ञ्), ज्ञानं(वँ) विस्पष्टयुक्तिमत् ।

एतद् विज्ञाय मुच्येत, पुरुषो नैष्ट सं(म्)शयः ॥ 24 ॥

ज्या सुस्पष्ट आणि तर्कशुद्ध रीतीने ज्ञानाचे वर्णन मी वारंवार तुला सांगितले त्याचे मर्म जो जाणतो, त्याच्या अंतःकरणातील संशय नाहीसा होऊन तो मुक्त होतो. (२४)

सुवि॑वि॒क्तं(न) तवै॑ प्र॒श्रं(म), मयै॑तदपि धारयेत् ।

सना॑तनं(म) ब्रह्म॑गुह्यं(म), परं(म) ब्रह्मा॑धिर्गच्छति ॥ 25 ॥

तुझ्या प्र॒श्रां॑ची मी चांगल्या रीतीने उत्तरे दिली. जो ही प्र॒श्रो॑त्तरे विचारपूर्वक आत्मसात करील, तो वेदांचेहि परम रहस्य असलेले सनातन परब्रह्म प्राप्त करून घेईल. (२५)

य ए॒तन्म॑म भ॒क्तेषु॑, सम्प्र॑दद्यात् सु॒पु॑ष्कलम् ।

त॑स्याहं(म) ब्रह्म॑दाय॑स्य, ददा॑म्यात्मानमात्मना ॥ 26 ॥

जो माझ्या भक्तांना हे चांगल्या रीतीने स्पष्ट करून सांगेल, त्या ज्ञानदात्याला मी माझे स्वरूपसुद्धा देऊन टाकतो. (२६)

य ए॒तत् सम॑धीयीत, पवि॑त्रं(म) पर॑मं(म) शुचि ।

स पू॒येता॑हर॒हर्मा॑(ञ), ज्ञान॑दीपेन दर्शयन् ॥ 27 ॥

उद्धवा ! जो आमचा हा परम पवित्र संवाद उत्तम रीतीने दररोज वाचील आणि दुसऱ्यांना या ज्ञानदीपाने माझे दर्शन घडवील तो पवित्र होईल. (२७)

य ए॒तच्छ्रु॑द्धया॒ नित्य॑म॒व्यग्रः॑(श) शृणु॑यान्नरः ।

मयि॑ भ॒क्तिं(म) परां॑(ङ्) कुर्वन्, कर्म॑भिर्न स ब॒ध्यते ॥ 28 ॥

जो कोणी एकाग्र चित्ताने हे नित्य श्रद्धापूर्वक ऐकेल, त्याला माझी परमभक्ती प्राप्त होईल आणि तो कर्मबंधनातून मुक्त होईल. (२८)

अ॒प्यु॑द्ध॒र्वं त्वया॑ ब्रह्म, सखे॑ समवधारितम् ।

अपि॑ ते विगतो मोहः(श), शो॒कंश्चा॑सौ मनोभवः ॥ 29 ॥

प्रिय सख्या ! ब्रह्माचे स्वरूप तू चांगल्या रीतीने समजून घेतलेस ना ! आणि तुझ्या चित्तातील मोह व शोक दूर झाले ना ? (२९)

नै॒तत्त्वया॑ दा॒म्भिका॑य, ना॒स्तिका॑य श॒ठाय॑ च ।

अशु॑श्रूषोर॒भक्ता॑य, दुर्वि॑नीताय दीयताम् ॥ 30 ॥

हे ज्ञान तू दांभिक, नास्तिक, लबाड, श्रद्धा नसलेल्या, भक्तिहीन आणि उद्धट पुरुषाला कधीही सांगू नकोस. (३०)

एतैर्दोषैर्विहीनार्यं, ब्रह्मण्यायं प्रियाय च ।

साधवे शुचये ब्रूयाद्, भक्तिः(स) स्याच्छूद्रयोषिताम् ॥ 31 ॥

जो या दोषांपासून मुक्त असेल, ब्राह्मणभक्त असेल, प्रेमळ असेल, साधू असेल आणि पवित्र आचरणाचा असेल, त्यालाच हा संवाद सांगावा. माझ्याबद्दल भक्ती असणाऱ्या स्त्री-शूद्रांनाही हे ज्ञान द्यावे. (३१)

नैतद् विज्ञाय जिज्ञासोर्- ज्ञातव्यमवशिष्यते ।

पीत्वा पीयूषममृतं(म्), पातव्यं(न्) नावशिष्यते ॥ 32 ॥

अमृतपान केल्यावर जसे काहीही पिण्यासारखे शिल्लक राहात नाही, त्याचप्रमाणे हे जाणून घेतल्यावर जिज्ञासूला आणखी काहीही जाणून घेण्याचे शिल्लक राहात नाही. (३२)

ज्ञाने कर्मणि योगे च, वार्तायां(न्) दण्डधारणे ।

यावानर्थो नृणां(न्) तात, तावां(स्)स्तेऽहं(ञ) चतुर्विधः ॥ 33 ॥

प्रिय उद्धवा ! मनुष्याला ज्ञान, कर्म, योग, व्यापार आणि राजनीती यांपासून ज्या चतुर्विध पुरुषार्थाची प्राप्ती होते, ती सर्व तुझ्यासारख्या अनन्य भक्तांसाठी मीच आहे. (३३)

मर्त्यो यदा त्यक्तसमस्तकर्मा,

निवेदितात्मा विचिकीर्षितो मे ।

तदामृतत्वं(म्) प्रतिपद्यमानो,

मयाऽऽत्मभूयाय च कल्पते वै ॥ 34 ॥

मनुष्य जेव्हा सगळीं कर्मे टाकून फक्त मला शरण येतो, तेव्हा तो मला अतिशय प्रिय होतो. (त्यावेळी त्याला काय देऊ आणि काय नको असे मला होते.) मग मी त्याला अमृतत्व प्राप्त करून देतो आणि तो ब्रह्मस्वरूप होतो. (३४)

श्रीशुक उवाच

स एवमादर्शितयोगमार्गं-

स्तदोत्तमंश्लोकवचो निशम्य ।

बद्धां(ञ)जलिः(फ) प्रीत्युपरुद्धकण्ठो,

न किं(ञ)चिद्वचेऽश्रुपरिप्लुताक्षः ॥ 35 ॥

श्रीशुक म्हणतात - भगवान श्रीकृष्णांचा उपदेश ऐकून ज्याला योगमार्ग कळला अशा उद्धवाचे डोळे अश्रूंनी भरून आले. प्रेमावेगाने त्याचा गळा दाटून आला, हात जोडून तो स्तब्ध उभा राहिला. त्याच्याच्याने काहीही बोलेवेना. (३५)

विष्टभ्य चित्तं(म्) प्रणयावघूर्णं(न्),

धैर्येण राजेन् बहु मन्यमानः।

कृतां(ञ्)जलिः प्राह यदुप्रवीरं(म्),

शीर्ष्णा स्पृशं(म्)स्तच्चरणारविन्दम् ॥ 36 ॥

हे राजा ! प्रेमावेगाने द्रवलेले चित्त त्याने धैर्यपूर्वक आवरले. स्वतःला अत्यंत भाग्यवान मानीत त्याने यदुश्रेष्ठ श्रीकृष्णांच्या चरणांवर मस्तक ठेवून त्यांना प्रणाम केला आणि हात जोडून प्रार्थना केली. (३६)

उद्धव उवाच

विद्रावितो मोहमहान्धकारो,

य आश्रितो मे तव सन्निधानात् ।

विभावसोः(ख) किं(न्) नु समीपगंस्य,

शीतं(न्) तमो भीः(फ्) प्रभवन्त्यजाद्य ॥ 37 ॥

उद्धव म्हणाला - हे प्रभो, आपण माया व ब्रह्मदेव यांचेही मूळ कारण आहात. मी ज्या महान मोहरूपी अंधारात सापडलो होतो, तो अंधार तुमच्या सान्निध्यात कुठल्या कुठे पळून गेला. जो अग्नीजवळ जातो, त्याला थंडी, अंधार यांचे भय कोठून असणार ? (३७)

प्रत्यर्पितो मे भवतानुकम्पिना,

भृत्याय विज्ञानमयः(फ्) प्रदीपः ।

हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं(ङ्),

कोऽन्यत् समीपाच्छरणं(न्) त्वदीयम् ॥ 38 ॥

दयाळू अशा आपण मला-आपल्या सेवकाला-विज्ञानरूपी दिवा पुन्हा दिला. आपले उपकार जाणणारा कोण बरे आपले चरणकमल सोडून दुसऱ्याला शरण जाईल ? (३८)

वै*क्वणै*श्च मे सुदृढः(स) स्नेहपाशो,

दाशार्हवृष्णयै*न्धकसात्वतेषु ।

प्रसारितः(स) सृष्टिविवृद्धये त्वया,

स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिना ॥ 39 ॥

आपणच आपल्या मायेने सृष्टीची वृद्धी करण्यासाठी मला अगोदर दाशार्ह, वृष्णी, अंधक आणि सात्वतवंशी यादवांशी दृढ स्नेहपाशांनी बांधले होते आणि आज आपणच आत्मबोधाच्या तीक्ष्ण तलवारीने ते पाश तोडून टाकलेत. (३९)

नमोऽस्तु ते महायोगिन्, प्रपन्नमनुशाधि माम् ।

यथा त्वच्चरणाम्भोजे, रतिः(स) स्यादनपायिनी ॥ 40 ॥

हे महायोगेश्वरा ! मी आपणांस नमस्कार करतो. आता आपण शरण आलेल्या माझ्यावर अशी कृपा करा की, ज्यायोगे आपल्या चरणकमलांवर माझी अनन्य भक्ती कायम राहिल. (४०)

श्रीभगवानुवाच

गै*च्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो, बदर्याख्यं(म्) ममाश्रमम् ।

तत्र मत्पादतीर्थोदे, स्नानोपस्पर्शनैः(श) शुचिः ॥ 41 ॥

भगवान श्रीकृष्ण म्हणाले - उद्धवा ! माझ्या आज्ञेने तू आता माझ्या बदरिकाश्रमामध्ये जा. तेथे माझ्या चरणकमलांचे तीर्थ असलेल्या अलकनंदेचे स्नान-पान केले असता तू पवित्र होशील. (४१)

ईक्षयालकनै*न्दाया,विधूताशेषकै*ल्मषः ।

वसानो वै*ल्कलान्यं(ङ)ग, वै*न्यभुक् सुखनिः(स)स्पृहः ॥ 42 ॥

अलकनंदेच्या दर्शनाने तुझे सारे पाप नाहीसे होईल. उद्धवा ! तू तेथे वल्कले नेस, वनातील कंदमुळे, फळे खा आणि कोणतीही अपेक्षा न करता, आत्मानंदात राहा. (४२)

तित्ति*क्षुर्द्धन्द्वात्राणां(म्) सुशीलः(स) सं(यँ)यतेन्द्रियः ।

शान्तः(स) समाहितधिया, ज्ञानविज्ञानसं(यँ)युतः ॥ 43 ॥

थंडी-ऊन, सुख-दुःख इत्यादी द्वंद्वे सहन कर. सदाचरणाने इंद्रिये ताब्यात ठेव. चित्त
शांत व बुद्धी स्थिर ठेव आणि माझे स्वरूपज्ञान आणि अनुभव यात बुडत राहा.

(४३)

मत्तोऽनुशिक्षितं(यँ) यत्ते, विविक्तमनुभावयन् ।

मय्यावेशितवाक्चित्तो, मद्धर्मनिरतो भव ।

अतिव्रज्य गतीस्तिस्त्रो, मामेष्यसि ततः(फ) परम् ॥ 44 ॥

मी तुला जो उपदेश केला, त्याचा एकांतात विचारपूर्वक अनुभव घेत राहा. आपली
वाणी आणि चित्त माझे ठिकाणी स्थिर कर. आणि मी सांगितलेल्या भागवत
धर्मांमध्ये रममाण हो. शेवटी तू त्रिगुणांमुळे मिळणाऱ्या गती पार करून त्यांच्याही
पलीकडे असणाऱ्या मला मिळशील. (४४)

श्रीशुक उवाच

स एवमुक्तो हरिमेधसोद्धवः(फ),

प्रदक्षिणं(न्) तं(म्) परिसृत्य पादयो ॥

शिरो निधायाश्रुकलाभिरार्द्रधीर्-

न्यषिं(ञ)चदद्वन्द्वपरोऽप्यपक्रमे ॥45 ॥

श्रीशुक म्हणतात - ज्यांचे ज्ञान संसारभ्रम दूर करते, त्या श्रीकृष्णांनी उद्धवाला
असा उपदेश केला, तेव्हा त्याने त्यांना प्रदक्षिणा घातली आणि त्यांच्या चरणांवर
मस्तक ठेवले. भगवंतांच्या उपदेशाने त्याचे सुख-दुःखादी द्वंद्व नाहीसे झाले होते.
असे असूनही तेथून जातेवेळी त्याचे हृदय प्रेमाने भरून आले. त्यामुळे आसवांनी
डबडबलेल्या डोळ्यांतून वाहणाऱ्या अश्रुधारांनी त्याने भगवंतांचे चरणकमल
भिजवून टाकले. (४५)

सुदुस्त्यजस्रेहवियोगकातरो,

न शक्नुवं(म्)स्तं(म्) परिहातुमातुरः ।

कृच्छ्रं(यँ) ययौ मूर्धनि भर्तृपादुके,

विभ्रत्रमैस्कृत्य ययौ पुनः(फ)पुनः ॥ 46 ॥

ज्यांच्यावरील प्रेम सोडणे अत्यंत कठीण, अशा भगवंतांना सोडून जाण्याच्या
कल्पनेने व्याकूळ झालेला उद्धव त्यांना सोडू शकत नव्हता. तरीही त्यांच्या
आज्ञेमुळे त्याला अत्यंत जड अंतःकरणाने जावे लागले. जाताना त्याने भगवंतांच्या
चरणपादुका आपल्या मस्तकावर धारण केल्या आणि त्यांना वारंवार प्रणाम करीत
तो तेथून निघाला. (४६)

ततँस्तमँन्तर्हृदि सं(न)निवेश्य,
गतो महाभागवतो विशालाम् ।
यथोपदिष्टां(ञ) जगदेकबन्धुना,

तपः(स) समास्थाय हरेरगाद् गतिम् ॥ 47 ॥

भगवंतांचा परमप्रेमी भक्त उद्धव, हृदयामध्ये त्यांना धारण करून बदरिकाश्रमात पोहोचला आणि तेथे त्याने जगताचे एकमेव बंधू भगवान श्रीकृष्ण यांच्या उपदेशानुसार तपोमय जीवन व्यतीत करून त्यांचे स्वरूप प्राप्त करून घेतले.

(४७)

य एतदानँन्दसमुद्रसँम्भृतं(ञ),
ज्ञानामृतं(म) भागवताय भाषितम् ।
कृष्णेन योगेश्वरसेविताङ्घ्रिणा,

सच्छ्रद्धयाऽऽसेव्य जगँद् विमुच्यते ॥ 48 ॥

योगेश्वरसुद्धा ज्यांच्या चरणांच्या सेवेत रत असतात, अशा श्रीकृष्णांनी भगवद्भक्त उद्धवाला आनंदसागराचे सार असे हे ज्ञानामृत सांगितले. जो श्रद्धेने याचे थोडेसेही सेवन करतो, तो तर मुक्त होतोच. शिवाय त्याच्या संगतीने सगळे जग मुक्त होते.

(४८)

भवभयमपहँन्तुं(ञ) ज्ञानविज्ञानसारं(न),
निगमकृदुपजहे भृ(ङ्)गवँद् वेदसारम् ।
अमृतमुदधितँश्चापाययँद् भृत्यवर्तान्,

पुरुषमृषभमाद्यं(ङ्) कृष्णसं(ञ)ज्ञं(न) नतोऽस्मि ॥ 49 ॥

भ्रमर ज्याप्रमाणे फुलांचे सार असलेला मध एकत्र करतो, त्याप्रमाणे वेद प्रगट करणाऱ्या श्रीकृष्णांनी भक्तांना संसारातून मुक्त करण्यासाठी, हे वेदांचे सार असणारे श्रेष्ठ ज्ञानविज्ञान साररूपाने सांगितले. तसेच समुद्रातून अमृत काढून जरा-रोगादी भय दूर करण्यासाठी ते भक्तांना पाजले. अशा श्रीकृष्ण नाव असणाऱ्या श्रेष्ठ आदिपुरुषांना मी नमस्कार करतो. (४९)

इतिँ श्रीमँद्भागवते महापुराणे पारमहं(म)स्यां(म)

सं(म)हितायामेकादशँस्कँन्धे एकोनँत्रिं(म)शोऽध्यायः ॥

ॐ पूर्णमदः(फ़) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥
ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः ॥

